

УДК 398(4):001.82]"1890/1925"

Мар'яна Лановик, Зоряна Лановик

**Методологічна парадигма наукових поглядів
академіка Володимира Гнатюка:
до проблеми розвитку європейської фольклористики**

У статті розглядається проблема розвитку європейської фольклористики кінця XIX – початку XX ст. на основі праць українського академіка Володимира Гнатюка, діяльність якого в радянський період перебувала під обмеженнями, а на сьогодні постала необхідність реконструювати всю панораму гуманітарних досліджень того періоду. Основна мета, яку ставлять перед собою автори, – простежити траєкторію європейської фольклористики від її генезису до пізньої методологічної концепції в її зв'язках з іншими галузями гуманітарного знання, такими, як історія, соціологія, лінгвістика, етнологія, антропологія тощо. Основну увагу приділено методології В.Гнатюка, зокрема траєкторії її становлення, трансформації та взаємозв'язків із появою нових наукових учень. Три домінуючі школи фольклористики, такі як міфологічна, яка вибудовувалася на основі арійської теорії братів Грімів; міграційна, у центрі якої поставала теорія міжнародних контактів та міграції сюжетів Т. Бенфея; та антропологічна, що ґрунтувалася на теорії самозародження сюжетів чи ідеї полігенези Е. Тейлора та Е. Ланга, вважаються фундаментальними, а інші теорії – історична, географічна – похідними. Звернено увагу на те, що академік В.Гнатюк вважав доцільним при аналізі різних жанрів використовувати різні методологічні підходи у залежності від того, чи ці жанри поставали, як самобутні для української традиції, чи запозичені.

Висновки засвідчують, що В. Гнатюк був свідомий усіх методологічних пошуків свого часу і продуктивно застосовував їх у своїй науковій практиці. Якщо здебільшого вчені були націлені вважати всі існуючі теорії опозиційними одна одній, то академік В. Гнатюк намагався поєднати всі досягнення своєї епохи й довів, що всі теорії підходять для певного фольклорного матеріалу і в більшості випадків можуть бути узгодженими один з одним. Його наукова діяльність, безсумнівно, є показовою для розуміння процесів розвитку гуманітарних досліджень у Європі. Наукові погляди та висновки вченого досі актуальні для сучасної фольклористики та можуть розглядатися як плідний приклад синтезу й узгодженості методологій і наукових підходів у вивченні національної спадщини європейців.

Ключові слова: В. Гнатюк, фольклористика, методологія, гуманітарні студії, синтез, підхід, європейський досвід.

Вступ

Наука ХІХ століття розвивалася під знаком філології, адже саме у цей період остаточно викристалізувалися основні філологічні сфери, відбувалося становлення гуманітаристики в цілому. Активний розвиток різних галузей знання тривав як процес взаємодії та синергетичного обміну між різними царинами науки. Зацікавлення фольклористикою при цьому було поштовхом до вивчення мовознавства (адже народна творчість виявляла специфіку народних діалектів та говірок), історії (тексти про минуле містили згадки про події, що впливали на життя етносів, зберігали не спотворену пам'ять про минуле), етнографії та культурології (фольклор розглядався у широких контекстах у зв'язку з особливостями матеріальної творчості), соціології (народні оповіді та тексти походили з різних верств населення, містили вказівки на особливості побуту різних етнічних, релігійних, майнових, професійних груп та прошарків), літературознавства (адже у цей час фольклор постав як потужне джерело писемної літератури, що переймала з усної традиції мотиви, сюжети, образи, жанри) та ін. Ці тенденції значно посилювалися у ХХ столітті, яке позначилося сплеском зародження і розвитку нових теорій та методологічних підходів у царині фольклористики, літературознавства, мовознавства, філології в цілому, що стимулювалося появою нових концепцій у сфері філософії, культурології, соціології. Множинність теорій виявила ситуацію цілковитого плюралізму поглядів на межі ХХ – ХХІ століть, що фіксувалося у численних виданнях антологій, хрестоматій, енциклопедій гуманітарних вчень.

У пострадянському (й загалом східноєвропейському) просторі, що упродовж майже століття перебував під потужним ідеологічним впливом, цей процес мав свої особливості: окрім нагальності ознайомлення із закордонними напрацюваннями, які були під забороною радянської цензури, невід'ємним завданням поставало повернення із забуття заборонених імен українських та загалом європейських дослідників та науковців ХІХ – ХХ століть. Тільки у такий спосіб можна було надолужити втрачене і об'єднати розірваний процес наукового розвитку в єдиному плинні.

Сьогодні із відстані достатньої часової дистанції перед сучасною науковою спільнотою постає нове **завдання**: простежити особливості траєкторії розвитку гуманітарних вчень, їх

взаємовпливів, сфер взаємодії, виявити шляхи відновлення зв'язків між історичними розривами. У цьому сенсі показовою є прижиттєва та посмертна доля вчених ХІХ – початку ХХ століття, праці та наукові пошуки яких можуть бути маркерами наукових процесів, що відбувалися у їх час та тривають до сьогодні. Така **постановка проблеми** видається нам актуальною та значимою і для цілісної побудови історії та розвитку гуманітарних вчень, і для розуміння можливого відновлення певної ланки втраченого знання.

Знаковою та показовою у цьому сенсі нам бачиться постать академіка Володимира Гнатюка – члена низки наукових академій та інституцій, зокрема Чехо-Словацького етнографічного товариства у Празі, етнологічних товариств у Відні та Берліні, Міжнародного союзу фольклористів у Гельсінкі, Російської Академії Наук у Петербурзі та ін.; багаторічного секретаря Наукового Товариства Шевченка, який підтримував постійні зв'язки із тогочасними закордонними центрами українства (Женева, Відень, Париж), листувався із вченими різних країн Європи. Будучи знавцем багатьох мов, не лише сам глибоко знайомився із напрацюваннями різних наукових шкіл, а й упродовж тривалого часу як голова Етнографічної комісії НТШ, багаторічний редактор Етнографічного збірника, Матеріалів до української етнології, Літературно-наукового вісника, секретар та директор Українсько-Руської Видавничої Спілки писав огляди, рецензії та критичні замітки про новодруки, здійснював та публікував переклади праць, що з'являлися у науковій сфері.

Теоретичний базис

На сьогодні практично відсутні дослідження динаміки фольклористичних шукань Володимира Гнатюка у контексті розвитку європейської фольклористики. Заборони та замовчування наукових напрацювань вченого у радянський період розвитку української науки спричинили часткову втрату та забуття його набутків та наукових гіпотез. Досі за інерцією зберігається тенденція применшувати значення В.Гнатюка для розвитку української гуманітаристики: сфера його наукових інтересів звужується до сфери етнографії, його постать представляється як маргінального галицького дослідника народної культури і побуту. Водночас ігнорується той факт, що він був знайомий з існуючими та новоявленими теоріями із фольклористики, етнографії, культурології, мовознавства, історії та ін., підтримував багаторічні зв'язки з

науковими установами та вченими Чехословаччини, Австро-Угорщини, Франції, Німеччини, Англії, Швеції, Фінляндії, Польщі, Білорусі, Росії та ін. У часописах усіх цих країн є велика кількість відгуків та рецензій на праці самого В.Гнатюка чи надіслані матеріали, видані на українських землях; його діяльність високо оцінювали визначні вчені його доби, серед яких польський славіст А. Брюкнер, шведський лінгвіст О. Брок, чеські науковці Ч. Зібрт, Ї. Полівка, І. Горак, Ф. Ржегорж, Ф. Главачек, А. Черни, хорватський вчений В. Ягич (Детальніше див. Мушинка, 1987; Романенчук, 1981). Послуговуючись у своїй діяльності здобутками багатьох вчених, водночас впливав на становлення й розвиток гуманітарної науки у східнослов'янському зокрема та загальноєвропейському просторі загалом. М. Мушинка вказує на те, що, «як свідчить рукописний архів Володимира Гнатюка у Львівській Науковій бібліотеці, він уважно стежив за розвитком фольклористики у Західній Європі, особливо в Австрії, Німеччині, Франції та Англії і був у особистих зв'язках з багатьма визначними фольклористами цих країн» (Мушинка, 1987: 102). Окремі наші розвідки про місце і роль В.Гнатюка академічному просторі Європи (Лановик, 2021; Лановик, 2022) спонукають до ширших узагальнень задля того, щоби вибудувати цілісну панораму діяльності видатного українського вченого, його наукової парадигми.

Як підтверджують його багатогранна діяльність та наукова спадщина, Володимир Гнатюк здійснив синтез багатьох теорій, вибудувавши цілісну й логічно обґрунтовану методологічну парадигму, яка є показовим прикладом того, як ідеї з різних гуманітарних вчень нашаровуються та співіснують в одній науковій системі, як вони циркулюють не лише в межах однієї національної площини, в якій здійснюють зворотний вплив на тих закордонних науковців, а також ті джерела, звідки живилися та черпали свої сили. **Мета** нашої статті – простежити цю траєкторію наукових поглядів та концепцій українського вченого у хронології становлення та розвитку і з'ясувати значення зроблених ним припущень та висновків для сучасного стану гуманітаристики. У процесі дослідження реалізуються такі **завдання**: проаналізувати існуючі праці Володимира Гнатюка у теоретичному ключі, розглядаючи його авторські фольклористичні теорії у фокусі європейського процесу становлення та розвитку фольклористики як окремої філологічної науки та вписати динаміку розвитку фольклористичних шукань

Володимира Гнатюка в контекст зміни наукових парадигм гуманітарних вчень Європи та України. Це увиразнює **новизну** дослідження, адже тривалий час інерція радянського постколоніального спадку гальмувала європоцентричні вектори розвитку української науки. Водночас була перервана тяглість традиції, адже злам віків демонстрував нерозривність українського наукового простору із європейським, але у 30-ті роки минулого століття насильницькою радянізацією української науки було зруйнувано усі напрацьовані результати. На сьогодні важливо відновити втрачені зв'язки поколінь, на основі відновленого спадку продовжувати започатковані раніше наукові пошуки в царині гуманітарних вчень.

Виклад основного матеріалу

Академічний простір Європи XIX століття, зокрема сфера словесної творчості, перебував під потужним впливом трьох засадничих шкіл та теорій, вироблених у їхніх межах, які хронологічно змінювали одна одну: міфологічної, міграційної, антропологічної. Вони становлять ту матрицю, яку можна вважати системою координат наукового світогляду окремого дослідника чи ширших дослідницьких спільнот того часу. Усі інші викристалізовувалися під впливом котроїсь із цих трьох основних, внаслідок поєднання чи модифікації поглядів, означених в їхніх межах, або ж як намагання подолати інерцію тієї сили впливу, що мали праці їхніх прихильників на формування історії гуманітарних вчень.

В основних монографіях, де подано цілісний огляд життя та діяльності В. Гнатюка – авторів Михайла Яценка (Яценко, 1964) та Миколи Мушинки (Мушинка, 1987) не акцентується увага на глибоких зв'язках українського вченого з ідеями **міфологічної школи**, засновниками якої були брати Грімм, а початком – видана у 1835 р. «Німецька міфологія» Я. Грімма. У першому випадку це пов'язано з тим, що дослідження М. Яценка практично зламало лід радянської заборони на ім'я В. Гнатюка, затавроване цензурою як послідовника і соратника українського «буржуазного націоналіста» Михайла Грушевського. Тому вчений періоду відлиги шістдесятництва, хоча й дуже глибоко вивчив праці і доробок В. Гнатюка (про що свідчить надзвичайна ретельність і точність цитувань, розлога бібліографія) був змушений виважено окреслювати

постать академіка-фольклориста, свідомо вживаючи радянські кліше про його «демократичне походження» та «передові погляди». Звичайно, про акценти щодо міфологічної школи та її ідей (арійська теорія, генеалогічні зв'язки тощо) не могло бути й мови. Однак, дослідник принагідно зазначає, що у 90-х роках XIX століття В. Гнатюк вивчав праці М. Драгоманова, О. Потебні, Т. Бенфея, В. Клоустона та ін. (Яценко, 1964: 142). При цьому М. Яценко звертає увагу на праці О. Потебні «Про деякі символи в слов'янській народній поезії», «Про міфічне значення деяких обрядів і повір'їв», «Про купальські вогні і деякі споріднені з ними уявлення». Згодом вчений вказує на той вплив, який мала на В. Гнатюка порівняльна міфологія М. Мюллера, яка, окрім ідей братів Ґрімм, будувалася на етимологічному методі у фольклористиці (ці погляди, до речі, поділяв і О. Потебня): «Зв'язавши проблему міфа з мовою, М. Мюллер створив метод лінгвістичної палеонтології, зміст якого зводився до відшукування нібито збережених у мові свідчень первісного мислення, релігії, цивілізації. В період, коли ще не склалися окремі народи, кожне слово, за М. Мюллером, було в первісній арійській мові міфом, кожне ім'я – обрядом, кожний іменник – певною особою і кожний прийменник – маленькою драмою» (Яценко, 1964: 168). Міфологічними за своєю суттю, на думку М. Яценка, були пошуки В. Гнатюка у сфері народної демонології як «міфічних уявлень, що тісно зв'язані з віруваннями та звичаями народу» (Яценко, 1964: 214). У 1903 р. вчений опублікував «Знадоби до галицько-руської демонології», у 1904 – перший том «Знадобів до української демонології», за ним вийшли й інші томи (Етнографічний збірник. Т. XV, 1904; Етнографічний збірник. Т. XXXIII, 1912; Етнографічний збірник. Т. XXIV, 1912). У 1908 р. за сприянням В. Гнатюка опубліковано «Матеріали до гуцульської демонології» зі вступною статтею А. Онищука (Матеріали до української етнології. Т. XI, 1908).

Дослідження М. Мушинки, написане під значним впливом згаданої вище монографії М. Яценка, до певної міри зберігає тенденцію не акцентування міфологічних поглядів В. Гнатюка. Водночас при вдумливому читанні ці натяки теж присутні: стараннями В. Гнатюка були перекладені та видані Казки братів Ґрімм; у річищі міфологічних поглядів тривали пошуки у сфері української демонології. У другому томі «Знадобів...» опубліковано

грунтовну вступну статтю «Останки передхристиянського світогляду наших предків», в якій В. Гнатюк виклав власні погляди на публікований міфологічний матеріал.

Стосовно становлення ідей міфологічної школи сам В. Гнатюк особливо вирізняв роль братів Грімм та німецького філолога Макса Міллера, про що він зазначав зокрема у «Передньому слові» (Гнатюк, 1981: 165) до «Українських народних казок» (1913), а згодом розгорнув цю думку в «Передмові» до збірки «Народні казки. Баронський син в Америці» (1917). Зокрема він наголошував на тому, що німецькі дослідники розглядали казки, як «останки мітів, які постали в часи творення мітів і були давнім спільним добром індогерманців» (Гнатюк, 1981: 169). Осмислював він теж і роль М. Міллера. До речі, саме його він вважав зачинателем арійської теорії, а також стверджував: «На його думку, давні арійці говорили образно, алегоріями та метафорами, які з часом позабувалися, поставали іменами власними або особовими, і так алегорії поперемінювалися в міти. Наші казки належить уважати за останки тих давніх мітів» (Гнатюк, 1981: 169).

Ми теж свідомі того, що В. Гнатюк був добре обізнаний із працями інших послідовників міфологічної школи в українському науковому просторі: Михайла Максимовича, який послуговувався подібними ідеями у передмові до видання українських народних пісень 1827 р.; Миколи Костомарова, чия «Слов'янська міфологія», що вийшла у світ у 1847 р., була написана під впливом «Німецької міфології» Я. Грімма; Якова Головацького, що висловлював збіжність поглядів у праці «Очерк старословянського баснословия или мифология», виданій у 1860 р.; Івана Нечуя-Левицького, який назву своєї праці «Світогляд українського народу» розширив підзаголовком «Ескіз української міфології» (1876); Миколи Сумцова, який приділяв значну увагу залишкам міфічних уявлень в культурній традиції, зокрема у праці «Культурні переживання» (1890) та ін. Р. Кирчів (Кирчів, 2000: 13) у цьому зв'язку звертає увагу ще й на той пласт матеріалів і відомостей з української народної міфології, які зібрали та опублікували іноземні дослідники, зокрема Оскар Кольберг, Антоні Подбереський, Євгеніуш Руліковський, Володимир Ястребовий, Франтішек Ржегорж, і які, безсумнівно, В. Гнатюк мав перед собою під час розробки цієї теми. Коли працював над узагальнюючою студією із української міфології, серед системних

досліджень, він особливо виокремлював розвідку словацького науковця Гануша Махаля «Нарис слов'янської міфології» (Прага, 1891), ґрунтовну тритомну працю чеського вченого Любора Нідерле «Життя старих слов'ян» (Прага, 1911-1916), а також брав за основу праці відомого міфолога ХІХ століття Людвіка Преллера про грецьку та римську міфології, за зразком яких окреслював пантеон старослов'янських богів (Кирчів, 2000: 7-37).

Показовим щодо міфологічних шукань В. Гнатюка є й те, що він виокремлював міф як окремий жанр народної творчості й відводив йому особливу роль, важливим завданням бачив створення цілісного корпусу народної української міфології, в якому би було зафіксовано релігійний світогляд наших предків (Гнатюк, 1917). Це мало на меті пробудження історичної пам'яті, осмислення власної культурно-історичної спадщини. Про те, що вчений уболівав і за подальшу долю українських міфологічних студій свідчить той факт, що до своїх розвідок від давав усі доступні відомості та покликання на праці зі слов'янської та світової міфології, часто надзвичайно розлогі прикінцеві списки джерел та літератури.

Водночас найважливішим для фольклористичних пошуків В. Гнатюк вважав віднайдення паралелей до досліджуваних явищ – як у площині однієї національної традиції, так і поза її межами. На думку вченого, паралелі не тільки звільняють дослідника від необхідності знову і знову перекидати цілі гори різних матеріалів, а й вказують, що зроблено у цьому напрямі, допомагають орієнтуватися при новому друкуванні матеріалів; також важливі для порівняльного вивчення фольклору окремого народу у його культурно-історичних зв'язках із творчістю інших народів (Записки НТШ. Т. LXXXV, 1908: 221). Без таких паралелей, як стверджував учений, дослідження стає одноплосинним і безплідним. До цього його найбільше спонукали результати пошуків представників *міграційної школи*. Її засновником був Теодор Бенфей, який у 1859 р. у передмові до двотомної збірки індійського епосу «Панчатантри» написав розлогу передмову, яка сама собою могла би бути окремою книгою, і яка ознаменувала початок нового витка європейської фольклористики. Заперечуючи генетичний метод у відшукуванні спільного арійського предка, запроваджений представниками міфологічної школи, Т. Бенфей висунув теорію міграції сюжетів шляхом міжнаціональних контактів, окресливши основні шляхи і періоди їх поширення.

Осмислюючи науковий шлях В. Гнатюка, М. Яценко вказує, що «певні впливи міграційної школи уже з самого початку помітні на його дослідженнях» (Яценко, 1964: 142). Не другорядним є й той факт, що у час, коли більшість українських фольклористів зосереджувалися переважно на пісенній творчості чи пісенному супроводі народних обрядів, В. Гнатюк саме під впливом ідей західноєвропейської фольклористики почав приділяти особливу увагу прозовим жанрам. На нього мали значний вплив не лише розвідки Т. Бенфея, які він читав в оригіналах, а й праці його послідовників на українському ґрунті: Миколи Сумцова, який послуговувався ідеями мандрівних сюжетів у праці «Современная малорусская этнография» (1893), а особливо – численні праці Михайла Драгоманова, Агатангела Кримського, Івана Франка – вчених, які упродовж усієї наукової творчості були майже непохитними прихильниками цього методу. Щодо закордонних апологетів міграційної школи, то на рівні з Т. Бенфеєм у кількох своїх розвідках він ставив визначного німецького ученого Райнгольда Келлера та французького науковця Емануїла Коскена (Гнатюк, 1981: 165, 169). Він також сприяв поширенню ідей міграційної школи в українському культурно-науковому просторі. Так, за його підтримки побачила світ теоретична праця В. Клоустена «Народні казки та вигадки: їх вандрівки та переміни» про міграцію та зміни міжнародних казкових сюжетів, яка вийшла у перекладі та опрацюванні А. Кримського і на яку В. Гнатюк одразу ж написав схвальну рецензію (Записки НТШ. Т. XVI, 1897. Кн. II: 25–29), щоби привернути до неї більшу увагу наукової спільноти.

Надзвичайною заслугою В. Гнатюка є його нахил до систематизації зібраного та опублікованого матеріалу. До усіх текстів, які він записував у фольклорних експедиціях, він намагався дати максимальну кількість паралелей (подекуди цей обшир вражає навіть сучасного дослідника, який має доступ до комп'ютерної техніки чи Інтернет-джерел), що, з одного боку, було незмінною вимогою тогочасної порівняльної фольклористики, а з іншого – свідченням неймовірних енциклопедичних знань вченого. М. Яценко наголошував: «Аналіз джерел, з яких взято паралелі до записаних творів, свідчить про те, що Гнатюк не тільки глибоко знав українські публікації (Головацького, Чубинського, Драгоманова, Рудченка, Грінченка, Франка), а й ... польські (Кольберга, Цишевського,

Войціцького, Глинського, Хелховського, Корновича), сербські (В. Караджича), чеські (Мали, Кильда, Добжинського, Коласа), німецькі (Грім, Кюхлера, Бекштейна, Шдейхера), французькі, англійські та ін. Подаючи паралелі і варіанти, Гнатюк часто супроводить їх примітками, зауваженнями, в яких ... простежує побутування та зміни окремих казкових та легендарних мотивів у подібних чи паралельних сюжетах різних народів. До матеріалів, записаних в Угорщині, він додає покажчик мотивів (українською мовою в II томі, німецькою – в IV–VI томах)» (Яценко, 1964: 114–115). А. Кримський, оцінюючи фольклористичну працю В. Гнатюка, теж наголошував на тому, що «повнота наведених паралелей полегшує роботу етнографа, а точність запису дає чудовий матеріал для лінгвіста» (Кримський, 1929: 217).

Другим ключовим моментом у контексті ідей міграційної школи В. Гнатюк вважав віднайдення та пояснення шляхів міграції традиційних сюжетів та їхніх мотивів. Ці його погляди найбільш виразно постають у розвідках «Віршована легенда про рицаря і смерть» (Записки НТШ. Т. LXXXV. Кн. 5, 1908: 140–158.) та «Легенда про три жіночі вдачі» (Записки НТШ. Т. XCVII. Кн. 5, 1910: 74–85). У першій він здійснив детальний аналіз літературної легенди із рукописного збірника Симеона Возняка, уклавши до неї численні паралелі з народної усної традиції та простеживши можливі шляхи її міграції. У другій – на основі чотирьох варіантів легенди (дві із Закарпаття, і по одній із Сербії та Аравії) – він окреслив ймовірно походження та шляхи міграції цієї легенди (зокрема з Аравії через Туреччину і Сербію на Закарпаття).

Не можна не звернути увагу на те, що український фольклорист від початків своєї діяльності залучав ідеї міфологічної та міграційної шкіл до різного роду матеріалів. Якщо у першому випадку це були міфи чи міфічні погляди як такі, елементи міфів в обрядовій творчості та ритуалах, то казки та байки (звіриний епос, казки про тварин), значну частину легенд, балад, новел та анекдотів (останні дві пов'язував також із писемною літературою, як-от із традицією «Декамерона») В. Гнатюк вважав міграційними жанрами, які, поширюючись на нові території, пристосовувалися до нових умов, набуваючи національного колориту тієї території, на якій асимілювалися. Подекуди вчений був надто категоричним у своїх судженнях, аж до тверджень про неможливість визначення

походження певних творів чи співвіднесення їх із певною національною традицією, відтак – проголошення цілого пласту усної творчості «інтернаціональним»: «Усі казки так само не українського походження і нині не можна вже навіть говорити про «національні казки», бо вони всі «мандрівні, інтернаціональні»» (Гнатюк, 1916: XLVI–XLVII).

Оскільки В. Гнатюк був надзвичайно плідним та успішним збирачем не тільки великої кількості цікавих оповідей, а й значної частини творів цілком оригінальних, то це змушувало його із часом переглядати власні погляди на походження та функціонування окремих пластів усної словесності. Такими зокрема були тексти, до яких він не знаходив ні паралелей, ні схожих мотивів, до того ж ні у писемній літературі, ні у фольклорі, як-от казки «Модний Робінзон», «Про 24 братів і про Пасирожку», «Про Царя Ворона і його вояків: Голода, Мороза, Студінь, Теплоту» та ін. Це приводило його до висновків, що навіть у тих жанрах, які він вважав міграційними та інтернаціональними, можливі випадки, коли оригінальний текст постає незалежно від будь-якої іншої запозиченої традиції. Це спонукало його до того, щоби частково перейняти ідеї *антропологічної школи* з її теорією самозародження сюжетів.

Антропологічна школа веде свій відлік від 1871 р., коли вийшла книга Едвард Бернета Тейлора «Первісна культура». У ній відкидаються попередні припущення міфологічної та міграційної шкіл, натомість наголошується на самостійному виникненні у різних народів подібних явищ під впливом однакових умов розвитку чи історичних обставин. Загальновідомий факт, що і погляди Е. Тейлора, і його послідовника Ендрю Ланга та деяких інших британських дослідників (у тому числі й Дж. Фрейзера) ґрунтувалися на основі теорії еволюціонізму Чарльза Дарвіна, зокрема концепцій, викладених у його книзі «Про походження видів» (1859). Британські вчені перенесли ці ідеї у сферу словесності й оперували такими поняттями, як самозародження, розвиток, еволюція тощо. Вони наголошували на тому, що й подібні сюжети та образи є не обов'язково запозиченими (тобто найімовірніше самостійними), а виникали паралельно в різних народів на однаковому рівні розвитку. Ці пошуки згодом були підсилені соціальним та антропологічним векторами, зокрема в іншій засадничій книзі Е. Тейлора. «Вступ до вивчення людини і цивілізації. Антропологія» (1891).

Саме у цей час В. Гнатюк виявляв особливий інтерес до антропології. Показовим у цьому сенсі є листування вченого із його колегами-антропологами. Так, в одному з листів до відомого українського антрополога, етнографа та вченого-гуманітариста Ф. Вовка, який на той час перебував в еміграції в Парижі, і з яким В. Гнатюк мав низку суміжних зацікавлень, він просив скерування стосовно антропологічних студій, які прагнув долучити до власних етнографічних розробок. Обговорював з ним книги з антропології, які читав у німецьких оригіналах, на що Ф. Вовк відповідав, що без знання французької та англійської мов досягти значних результатів у цій царині не вдасться. За його порадою В. Гнатюк почав активно вивчати французьку та англійську мови (Гнатюк В. Документи, 1998: 30–40).

Як бачимо із пізніших праць вченого, серед представників цієї школи та апологетів теорії полігенези, яких він називав «антропологи та соціологи», він особіно вирізняв англійця Ендрю Ланга, француза Й. Бедієра та фіна А. Аарне. Їхні погляди стисло окреслював так: «Нема ніякої підстави думати, що тільки індійці можуть творити казки. Їх творять усі народи, а відбиваються в них давні вірування, звичаї, установи, відносини одних людей до других і до природи. У народів, що стоять на однаковій культурній рівні, можуть рівночасно витворитися при подібних обставинах зовсім подібні казки. Звідси й пояснюється подібність казок навіть у таких народів, що ніколи не мали між собою ніякої стичності ні безпосередньо, ні посередньо» (Гнатюк, 1981: 170).

Захоплення антропологією додало до наукових розвідок українського етнографа-фольклориста соціологічний вектор, а також змусило переглянути власні погляди на ті жанри, які В. Гнатюк вважав наскрізь міграційними. Він почав чіткіше бачити прогалини у вченнях міфологічної та міграційної шкіл, особливо у тих випадках, коли вчені надуживають якимось окремих із методів і тоді доходять до абсурду: ціла творчість якогось народу може сприйматися як одне суцільне запозичення. Він неодноразово застерігав від таких перегинів, а також визнавав, що не тільки зовсім оригінальні тексти, а й подібний мотив міг виникнути в різних народів самотійно: «Народна творчість – се не щось абстрактне, відірване від землі; вона має аналогію в писаній літературі, а навіть дуже часто має там свої початки... Народні твори можуть повстати незалежно від себе в

кількох місцях... Однакова ситуація викликає однакову розумову працю і як наслідки її можуть бути однакові твори. На них можна також найліпше відрізнити національні верстви, що росли на загальнолюдським тлі» (Записки НТШ. Т. LXXV, 1907: 205). Відтак, не тільки в українських записах, а й в численних слов'янських фольклорних збірниках В. Гнатюк загострював увагу на тих зразках народної творчості, яких, за його словами, «не можна підтягнути під жодні впливи» (Записки НТШ. Т. XIV, 1896: 19).

Із праць учених, що належали до антропологічної школи, український дослідник запозичив не лише ідеї, пов'язані з можливістю зародження оригінальних сюжетів чи то в межах однієї національної традиції, чи й навіть окремої місцевої локації (що згодом можуть поширитися або ні на інші суміжні території). Він перейняв також особливий інтерес до явищ анімізму, тотемізму, фетишизму, метасихози та метаморфози, які були детально окреслені саме в антропологів, зокрема в «Первісній культурі» Е. Тейлора. Однак він їх застосовував не лише до антропологічних студій, а й до казкових, як-от у праці «Деякі уваги над байкою» (Гнатюк, 1916), а також міфологічних, зокрема у «Нарисі української міфології» (Гнатюк, 2000), що був однією з останніх написаних монографій вченого, яка не була видана за його життя і вийшла друком уже після остаточного знаття табу з його імені та наукової діяльності після здобуття Україною незалежності.

Утім, думки представників антропологічної школи для українських вчених не були настільки близькими, як двох попередніх шкіл, особливо з огляду на їхню закоріненість в еволюціонізм Ч. Дарвіна – теорія яка у ХІХ – початку ХХ століть не прижилася на слов'янському ґрунті, де були надзвичайно стійкі та потужні впливи християнства. Тому із цього вчення поширилися лише окремі погляди, зокрема щодо можливості самозародження оригінального твору, мотиву чи сюжету на окремій національній території, не залежно від культурного рівня народу чи від його контактів з іншими національними спільнотами. Тоді ж Олександр Котляревський обґрунтовував самобутність жанру українських дум. Пошуки у цьому напрямі спонукали вчених відшукувати тексти суто національного характеру, чим викликали сплеск зацікавлення до історичних творів (адже саме історичні тексти, що поставали наслідком конкретних

історичних обставин і подій були самобутніми і не повторювалися в інших національних джерелах).

Так в українському науковому просторі постала *історична школа фольклористики*, яка мала свою виразно національну специфіку. Її методологія значно відрізнялася від поширеної на той час у Західній Європі методології культурно-історичної школи Іпполіта Тена, адже ключовим її підходом було розуміння того, що фольклор імперських та поневолених націй розвивається не за однаковими законами: у першому випадку швидко згасає через відсутність будь-яких на нього заборон з боку влади, у другому – міцно і надовго фіксується в народній свідомості як фактор національної пам'яті, підтвердження власної культурної самобутності, свідченням чого постає історія. Саме з такою настановою збирали фольклор прихильники збереження народної старовини Микола Дашкевич, Павло Житецький, Михайло Грушевський. Цей підхід був, по суті, дуже подібний до антропологічного типологічного методу, але без акценту на еволюціонізм та дарвінізм, натомість із особливою увагою до історичних досліджень, з'ясування історичних причин та наслідків щодо кожного окремого явища народної культури.

Розлогий зібраний матеріал української усної традиції сам ставав поштовхом до розширення наукових горизонтів. Адже на той час було зібрано та систематизовано велику кількість жанрів, які не можна було інтерпретувати за допомогою жодної із вище окреслених теорій. Вони потребували особливого підходу. До того ж це були тексти різні за жанрами. Такими поставали численні думи, історичні хроніки, козацькі, гайдамацькі пісні; із прози – історичні легенди, перекази про заснування українських міст, про конкретні історичні битви чи інші події та ін.

В. Гнатюк, будучи знавцем зібраних матеріалів й історичних пам'яток, джерел і розвідок, таким чином долучився до розгортання в українському науковому просторі ідей історичної школи. Як зазначав М. Мушинка, «В його розумінні народна творчість була відображенням історії народу, тому він закликав збирачів записувати всі жанри фольклору як історичні документи і сам послідовно виконував цей заклик» (Мушинка, 1987: 72).

Найтісніший зв'язок з історією вчений простежував у народних переказах про історичні особи або події та конкретні місцевості. Він

визнавав, що у цьому жанрі майже ніколи не трапляються міжнародні мандрівні сюжети. Особливий пієтет мав до «місцевих переказів», які фіксували точні топонімічні назви, конкретні імена, історичні факти.

Його погляди на історизм народних творів цілісно викладені у праці «Словацький опришок Яношик в народній поезії», яку він опублікував як передмову до збірника «Народних оповідань про опришків» (Етнографічний збірник. Т. XXVI, 1909). Тут основною є думка про те, що «людей з іншої епохи можна об'єктивно оцінювати лише на підставі основного знання тої епохи». Таким чином він на підставі численних історичних документів, зокрема матеріалів судової справи Яношика 1613 р., судових актів, а також відомостей з польської книжки В. Лозінського «Правем і левем» про свавілля та жорстокість Потоцьких, Стадницьких, Сем'янських, Красіцьких, Понятовських окреслює розлоге історичне тло та соціальні умови виникнення опришківського руху; аналізує, як у текстах простежується поєднання реальних історичних подій, узагальненого типового образу народного ватажка і месника, таких художніх елементів, як гіперболізація, поетизація, анахронізм тощо. Відтак пояснює особливості реалістичної поетики, де історична правда переплітається з елементами народної фантазії. В цілому ж історизм бачиться як особливий стрижень національного характеру, що вказує на самобутність походження твору, на органічний зв'язок його з життям певного народу.

М. Яценко вказував не те, що В. Гнатюк простежував також певні історичні впливи не лише в народних переказах, а й в окремих текстах казок, зокрема бачванських («Казки з Бачки» були опубліковані у 1910 р. в Етнографічному збірнику, Т. XIX). Як зазначав учений, «Характерною рисою багатьох фантастично-пригодницьких казок, записаних Гнатюком, є те, що в них прозирають історичні події часів боротьби слов'янських народів проти турецьких загарбників, дія у деяких з них відбувається в місцевості оповідача (в даному разі на Закарпатті, в Керестурі і Коцурі)... Історичні перекази стосуються в основному боротьби балканських народів проти турецької навали у XIV – XV ст., зокрема про битву на Косовому полі, про угорського короля Матіаша (Матвія Корвіна)» (Яценко, 1964: 104). Згодом М. Яценко підсумовував і щодо історичних зв'язків між народами, ідей спільних моментів в історії різних націй: «Його вивчення фольклору українського народу

в порівнянні з творчістю інших народів базувалося не на вишукуванні формальних, відірваних від реального життєвого ґрунту подібностей, а навпаки – йшло від розуміння того, що історичні взаємозв'язки народів породжують взаємовпливи і у сфері духовної культури» (Яценко, 1964: 160). Саме тому у фольклорі українців, що розселені на території Угорщини, є численні вкраплення оповідей з історії Сербії, Австрії, Хорватії, подій з балканської війни, турецько-татарських набігів на ці землі.

На думку В. Гнатюка, історичними за своєю суттю можуть бути не лише епічні твори, а й пісенні, як-от історична пісня про Нечая. У цьому ключі він аналізував окремі тексти у їх зв'язку з історичними документами. Так, при розгляді пісні «Ой, горе, горе, не біда – не гетьманщина!» він не лише подав детальний аналіз подій, що знайшли в ній відлуння, а й долучив до інтерпретації універсали гетьманів, листи козаків чернігівського полку до гетьмана та інші історичні документи.

Пошуки та напрацювання у річищі різних шкіл фольклористики, а також надзвичайно обширний та різноманітний фольклорний матеріал, який український академік збирав сам чи укладав для друку, виявили нагальну проблему систематизації текстів. Як бачимо із його напрацювань та опублікованих збірників, він намагався поєднати воедино жанровий, тематичний та хронологічний принципи. Щодо проблеми рубрикування та узагальнення для нього надзвичайно актуальними виявилися ідеї представників *історико-географічної школи*, які теж вдалися до спроби синтезувати часовий та просторовий принципи. А оскільки її основною локацією був університет у Гельсінкі, де працювали її засновники – фольклористи професори батько та син Карл та Юліус Крони, то ця школа також отримала назву *фінської школи*. Свій історичний відлік історико-географічна школа веде від 1873 р., коли А. Бореніус виголосив свою засадничу доповідь про міграцію древніх рун. Прихильники школи обстоювали думку, що географічне розміщення народу є вирішальним щодо історії та долі людей, які живуть на цій території: від цього буде залежати характер їхньої діяльності, ремесла, вірування, відтак – особливості розвитку культури, специфіка формування світоглядної системи, характер народної творчості.

Від початку існування фінської школи В. Гнатюк пильно стежив за новими дослідженнями колег. Коли у 1907 р. було засновано

Міжнародну Федерацію фольклористів, він написав лист-звернення до професорів Кронів, в якому виявив бажання долучитися до їхньої спільноти. Водночас інформував про власні фольклорні зацікавлення і висловлював готовність виконувати певні обов'язки як члена Федерації і загалом бути корисним для подальших ширших узагальнень щодо висновків про фольклор Європи. Таким чином, його ім'я було серед перших учасників Федерації. Ця співпраця була надзвичайно плідною: він регулярно отримував часопис *Folklore Fellows Communications*, усі видання Федерації, рецензував їх на сторінках українських часописів, інформував слов'янських читачів із новинами та подіями на північноєвропейських теренах. Зі свого боку надсилав до Федерації українські фольклорні видання, багато матеріалів робив на запит. За його сприяння була налагоджена співпраця між Науковим Товариством Шевченка та Міжнародною Федерацією фольклористів. Як свідчать архівні матеріали (значна їх частина зберігається також в архіві НТШ у Сарселі), В. Гнатюк активно листувався та обмінювався матеріалами з основними представниками фінської спільноти: професорами Кронами, Анти Амантусом Аарне, професором Вілльо Йогансенем Мансіккою. Знайомство із останнім, між іншим, відіграло важливу роль, у період воєнних заворушень в Галичині, в час і після Першої світової війни, коли не працювала пошта, через нього посилав К. Крону та А. Аарне свої праці та нові матеріали, бо проф. Мансікка тоді був почесним аташе українського посольства і неодноразово приїжджав до Праги та Львова.

Серед головних завдань у своїх дослідженнях прихильники історико-географічної школи вважали виявлення етнографічної приналежності виникнення фольклорних сюжетів у поєднанні двох ключових параметрів: географічного – місця появи тексту та історичного – часу його появи. Відібравши та класифікувавши усі відомі їм варіанти казок, вони здійснили неймовірну роботу щодо їх систематизації з метою простежити шляхи їхнього можливого поширення. Задля наочнішої конкретики створювали карти, на яких позначали траєкторії мандрівок досліджуваних сюжетів. Український вчений перейняв цю методу у своїх розвідках, зокрема укладав карти під час власних експедицій в Угорську Русь. Частина цих карт зберігається у фондах Музею Володимира Гнатюка у с. Велеснів Тернопільської області.

Також у той час серед фольклористів велася активна робота стосовно пошуку можливих способів каталогізації прози. Свої ідеї щодо систематичних показчиків пропонували вчені різних країн. В. Гнатюк схвально відгукувався на спробу систематизації казок чеського дослідника Ї. Полівки, на систематичний показчик тем і варіантів російського автора Л. М. Смірнова. Однак, коли в одному із часописів *Folklore Fellows Communications* вийшов системний каталог казкових сюжетів А. А. Аарне, то В. Гнатюк з прозорливістю істинного науковця одразу побачив у ньому цілісну і перспективну схему навіть на далеке майбутнє. У своїй рецензії на працю Аарне він зокрема зазначав: «Розуміється, що з часом можуть у сім каталозі позаходити різні зміни і прийдуть численні доповнення, але головна основа його полишиться все таки і буде дуже добре служити для всякої орієнтації» (Записки НТШ. Т. СІХ, 1912: 205). У цій же рецензії вчений висловив тверде переконання про необхідність систематизувати за цим каталогом усі тексти української народної казкової прози.

У подальшій своїй праці він послуговувався каталогом Аарне і класифікував за ним усі зібрані тексти. При публікації матеріалів біля кожного тексту вказував його порядковий номер за цим каталогом. Його ретельність дала вагомні результати, що мали неймовірний зворотній вплив. Прикладом цього є промовистий факт про те, що у час, коли Аарне видав свій каталог, в Європі було відомо лише кілька десятків сюжетів казок про тварин. Розуміючи, що це число з часом може зрости, Аарне відвів на тваринний епос ще додаткових 299 позицій. Коли В. Гнатюк у 1916 р. видав «Українські народні байки (звіриний епос)» (Етнографічний збірник. Т. XXXVII–XXXVIII, 1916) у двох томах, то в ньому було розміщено лише з території Західної України 400 сюжетів казок про тварин, з яких 361 – цілком оригінальні, що не мали паралелей в інших національних традиціях. У передмові до збірника він звернув увагу, що цей факт доводить давність та самобутність української народної традиції, багатство словесності українського народу, зокрема зазначив: «Сей учений не припускав, щоб у загальнім фолкльорі знайшлося більше, ніж три сотки самостійних байок, а їх стільки приносить сама моя збірка. ...Наскільки мені відомо, нема досі в європейським фолкльорі більших окремих наукових збірників байок»)» (Етнографічний збірник. Т. XXXVII–XXXVIII, 1916). Ці знахідки та висновки не

просто перевершили будь-які сподівання закордонних вчених, а й змусили переглянути запропоновану нумерацію.

Як зазначав М. Мушинка, «Фінська школа, що орієнтувалася на історично-географічну методу, мала значний вплив на наукові праці В. Гнатюка цього періоду. Цей вплив найвиразніше виявився в його дослідженнях «Віршована легенда про рицаря і смерть», «Легенда про три жіночі вдачі», «Пісня про покритку, що втопила дитину» та зокрема в праці «Деякі уваги над байкою»» (Мушинка, 1987: 112).

Спроби Гнатюка щодо систематизації усього масиву відомих на той час фольклорних матеріалів були перервані подіями Першої світової війни та буремними роками на українських землях. Після війни саме фінська сторона зробила перший крок щодо відновлення наукових контактів: К. Крон написав лист до В. Гнатюка із проханням продовжити перервану роботу. Однак, В. Гнатюк лаконічно відповідав, що в нових умовах і при новій владі це вже неможливо. Згодом у радянській науці каталог А. Аарне був проголошений «декадентським і занепадницьким», уся діяльність фінської школи була піддана нищівній критиці та заборонена. Однак прозорливість В. Гнатюка як науковця підтвердилася наприкінці ХХ століття, коли вчені пострадянського простору знову повернулися до системи Аарне (доповненої Томпсоном). Каталог Томпсона-Аарне не втратив своєї актуальності і на сьогодні.

Як бачимо з аналізованого матеріалу, науково-методологічна система академіка В. Гнатюка формувалася упродовж тривалого часу, увиразнювалася, доповнювалася, видозмінювалася, переосмислювалася під впливом нових досягнень фольклористики, у тому числі й європейської. Тому не дивно, що вчені, яким належать перші спроби визначення Гнатюкової методи дослідження, губилися у здогадах. На це вказує й М. Яценко в огляді попередніх розвідок про діяльність українського академіка: «Щодо визначення наукового методу, яким користувався В. Гнатюк, то Ф. Колесса¹ в одному випадку вважає його історико-порівняльним, в другому – антропологічним...» (Яценко, 1964: 6). В. Петров у своїй розвідці «Академік Володимир Гнатюк у своїх фольклорних студіях» (Записки історично-філологічного відділу УАН, 1927) «вперше

¹ Мається на увазі «Переднє слово» до XXI–XXII томів «Матеріалів до української етнології та антропології» (1929) та «Історії української етнографії» (1946).

звернув увагу на соціологічний підхід вченого до вивчення народної творчості, на пояснення її у зв'язку з соціальними, політичними, економічними умовами...» (Яценко, 1964: 7); водночас вказував на захоплення закордонними теоріями Бенфея, Клоустона, Коксена, Больте та ін. М. Мушинка про певний синтез наукових поглядів писав: «В. Гнатюк був прихильником порівняльної методи у фольклористиці, однак, на відміну від інших, зокрема західноєвропейських прихильників цієї методи (Бенфей, Клавстон), він не відкидав й інші школи: історичну, антропологічну, мітологічну. В кожній з них він знаходив раціональне ядро» (Мушинка, 1987: 72). Підтвердження цьому знаходимо у працях В. Гнатюка, особливо останнього періоду творчості, де він описує усі три основні методи і показує переваги кожної з них, подає розлогі списки відомих на той час джерел, монографій та розвідок різними мовами. Із часом ці списки розросталися, увиразнювалися, виявляли нові зацікавлення і пошуки вченого.

Зі свого боку вважаємо за необхідне додати: в науково-методологічній системі В. Гнатюка можна, окрім уже згаданих теорій та концепцій, відшукати нашарування думок та ідей ще дуже багатьох дослідників, знаних у той час. У низці висловлених ідей проступають думки його попередників, на які він спирався, свідомі чи не свідомі алюзії. Так, наприклад, читаючи слова про те, що «...народу без поезії і без творчості нема, і тому кождий народ, від найкультурнішого до найпримітивнішого, заступлений у всесвітнім фольклорі» (Етнографічний збірник. Т. XXXVII–XXXVIII: XLVI–XLVII) не можна не зауважити перегуків з думками Й. Гердера та представників німецьких шкіл романтизму (про вплив Гердера та європейських романтиків він вказує у своїй праці «Українська народна словесність»). Показовими щодо різновекторності пошуків ученого є такі його міркування, як-от стосовно древності жанру казки: «Хто вміє читати казки, той знайде в них багато дуже старинних культурних пережитків. У них переховалися й останки міфів, і первісні погляди правні та воєнні, і погляди людей на природу та відносини до неї, і останки старинних уряджень публічних і приватних та інше» (Гнатюк, 1981: 166–167). У кількох рядках – розуміння того, що окремо взятий жанр містить численні нашарування і може бути проаналізований з позицій різних підходів і шкіл. Він дивився на кожен пласт народної культури, на кожен жанр

багатогранно, розуміючи, що і це ще не межа: у наукових пошуках, які тоді тривали, вчений передбачав начерки майбутніх рішень. Тому висловленими у своїх працях думками, він випередив численні ідеї, які були розгорнуті у фольклористиці після його смерті. Наприклад, гіпотезою про те, що існує величезна кількість казок, але, з огляду на давність цього жанру, нові казки уже не творяться, а можливі лише комбінації старих мотивів, академік В. Гнатюк випередив ідеї В. Проппа у його спостереженнях над казкою. На окреме дослідження заслуговує також його концепція про традиційні сюжети та образи, яка цілісно оформиться аж у другій половині ХХ століття. Ці та інші його концепції могли би стати предметом окремого дослідження.

Висновки

У підсумку мусимо підкреслити, що для науково-світоглядної парадигми В. Гнатюка властиві ті риси, які характерні для мислителів високого рангу: багатогранність та різновекторність аналізу, розуміння важливості міжпредметних зв'язків, схильність до систематизації надзвичайно великих масивів інформації та до значних теоретичних узагальнень. Дослідницько-методологічна система академіка є промовистим зразком щодо проблеми становлення та розвитку наукових вчень і для окремої знакової постаті в науці, і для національної академічної спільноти, і для масштабного наукового обширу, яким поставав за життя В. Гнатюка загальноєвропейський гуманітарний простір. Її приклад є показовим для відстеження і розуміння основ розвитку наукових вчень у будь якій, особливо філологічній, царині. Знаковим є й те, що вироблена ученим система є відкритою до оновлення, тому не втрачає власної актуальності й на сьогодні. Вартим уваги сучасних гуманітаристів є яскравий приклад, як різновекторні методології можуть розглядатися не під кутом зору взаємозаперечення та методологічної несумісності, а у площині взаємовіддзеркалення та взаємодоповнення. Мало досліджені та вилучені із активного наукового обігу праці українського вченого із європейським визнанням відкривають нові можливості для подальшого вивчення зближення української науки із європейськими шуканнями. Білі плями у діяльності нашого земляка повинні бути заповнені новими розвідками, його ім'я та наукові досягнення – повністю реабілітовані та очищені від ретушування ідеологів попереднього століття.

Література

- Гнатюк, В. (1981). Вибрані статті про народну творчість, Нью-Йорк.
- Гнатюк, В. (1916). Деякі уваги над байкою, [в:] Етнографічний збірник. Т. XXXVII–XXXVIII. С. XLVI–XLVII.
- Гнатюк В. (1998). Документи і матеріали (1871–1989). Відп. ред. Олег Купчинський, Львів.
- Гнатюк, В. (2000). Нарис української міфології, Львів 2000. 264 с.
- Гнатюк, В. (1917). Українська народна словесність. Відень. 50 с.
- Етнографічний збірник. Т. XV. (1904).
- Етнографічний збірник. Т. XXVI. (1909).
- Етнографічний збірник. Т. XXXIII. (1912).
- Етнографічний збірник. Т. XXIV. (1912).
- Етнографічний збірник. Т. XXXVII–XXXVIII. (1916).
- Записки історично-філологічного відділу УАН. (1927). Кн. X.
- Записки НТШ. Т. XIV. (1896).
- Записки НТШ. Т. XVI. (1897). Кн. II. С. 25–29.
- Записки НТШ. Т. LXXV. (1907).
- Записки НТШ. Т. LXXXIII. (1908).
- Записки НТШ. Т. LXXXV. (1908). Кн. 5. С. 140–158.
- Записки НТШ. Т. ХСVII. (1910). Кн. 5. С. 74–85.
- Записки НТШ. Т. СІХ. (1912).
- Кирчів, Р. (2000). Міфологіяна Володимира Гнатюка. [в:] В. Гнатюк, Нарис української міфології, Львів.
- Кримський, А. (1928). Розвідки, статті та замітки, Київ.
- Лановик З., Лановик М. (2022). Осмислення мультикультуралізму східноєвропейського простору у фольклорно-етнографічних працях Володимира Гнатюка про угорських русинів. *Русин*. Т. 67, 342–360.
- Лановик М., Лановик З. (2021). Європеїзм наукового світогляду та громадсько-політичної діяльності Володимира Гнатюка. Володимир Гнатюк у європейському науковому просторі: колективна монографія. упор. М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. Тернопіль: Підручники і посібники.
- Матеріали до української етнології. Т. XI. (1908).
- Мушинка, М. (1987). Володимир Гнатюк. ЗНТШ Т. 207, Париж – Нью-Йорк – Сідней – Торонто.
- Романенчук, Б. (1981). Дослідник «нерушеного терену». [в:] Гнатюк, В. Вибрані статті про народну творчість. *Записки НТШ*. Т. 201, 5–23.
- Яценко, М. (1964). Володимир Гнатюк. Київ.

References

- Hnatiuk, V. (1981). Vybrani statti pro narodnu tvorchist' [Selected articles on folk art]. Niu-York (in Ukrainian).
- Hnatiuk, V. (1916). Dejaki uvahy nad bajkoju [Some reflections over fable]. Etnohrafichnyj zbirnyk. Т. XXXVII–XXXVIII (in Ukrainian).

- Hnatiuk, V. (1998) *Dokumenty i materialy (1871–1989)*. [Dokuments and materials]. Vidp. red. Oleh Kupchyns'kyi. L'viv (In Ukrainian).
- Hnatiuk, V. (2000) *Narys ukrains'koï mifolohii* [Sketch of the Ukrainian mythology]. L'viv (in Ukrainian).
- Hnatiuk, V. (1917) *Ukrains'ka narodna slovesnist'* [Ukrainian national folk literature]. Viden' (in Ukrainian).
- Etnohrafichnyj zbirnyk (1904). [Ethnographic Collection]. Vol. XV (in Ukrainian).
- Etnohrafichnyj zbirnyk (1909). [Ethnographic Collection]. Vol. XXVI (in Ukrainian).
- Etnohrafichnyj zbirnyk (1912). [Ethnographic Collection]. Vol. XXXIII (in Ukrainian).
- Etnohrafichnyj zbirnyk (1912). [Ethnographic Collection]. Vol. XXIV (in Ukrainian).
- Etnohrafichnyj zbirnyk (1916). [Ethnographic Collection]. Vol. XXXVII–XXXVII (in Ukrainian).
- Zapysky istorychno-filolohichnoho viddilu UAN (1927). (in Ukrainian).
- Zapysky NTSh. (1896). Vol. XIV (in Ukrainian).
- Zapysky NTSh. (1897). Vol. XVI (in Ukrainian).
- Zapysky NTSh. (1907). Vol. LXXV (in Ukrainian).
- Zapysky NTSh. (1908). Vol. LXXXIII (in Ukrainian).
- Zapysky NTSh. (1908). Vol. LXXXV (in Ukrainian).
- Zapysky NTSh. (1910). Vol. XCVII (in Ukrainian).
- Zapysky NTSh. (1912). Vol. CIX (in Ukrainian).
- Kyrchiv, R. (2000). *Mifolohiana Volodymyra Hnatiuka* [Mythologiana of Volodymyr Hnatiuk]. In: Hnatiuk, V. *Narys ukrains'koï mifolohii*. L'viv (in Ukrainian).
- Kryms'kyj, A. (1928). *Rozvidky, statti ta zamitky* [Studies, articles and notes]. Kyiv (in Ukrainian).
- Lanovyk, Z., Lanovyk, M. (2022). *Osmyslennia mul'tykul'turalizmu shidnoievropeis'kogo prostory u fol'klorno-etnografichnykh pratsiah Volodymyra Hnatiuka pro ugors'kyh rusyniv*. [Understanding the multiculturalism of Eastern Europe in the folklore and ethnographic works of Volodymyr Hnatiuk about the Ugrian Rusins]. *Rusin*. Vol.67, 342–360 (in Ukrainian).
- Lanovyk, M., Lanovyk, Z. (2021). *Ievropeizm naukovogo svitogliadu i gromads'ko-politychnoi diial'nosti Volodymyra Hnatiuka. Volodymyr Hnatiuk u ievropeis'komu naukovomu prostori: kolektyvna monografiia* [Europeanism of Volodymyr Hnatiuk's scientific outlook and social and political activity. Volodymyr Hnatiuk in the European scientific space: a collective monograph]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky (in Ukrainian).
- Materialy do ukrains'koji etnolohiji* (1908). [Materials for Ukrainian ethnology]. T. XI (in Ukrainian).
- Mushynka, M. (1987). *Volodymyr Hnatiuk*. [Volodymyr Hnatiuk]. ZNTSh T. 207 (in Ukrainian).
- Romanenchuk, B. (1981). *Doslidnyk «nerushenoho terenu»*. [Explorer of undisturbed terrain]. In: Hnatiuk V. *Vybrani statti pro narodnu tvorchtiv'*. Zapysky NTSh. T.201 (in Ukrainian).

Jatsenko, M. (1964). Volodymyr Hnatiuk [Volodymyr Hnatiuk]. Kyiv (in Ukrainian).

Mariana Lanovyk, Zoriana Lanovyk. Methodological Paradigm of Academician Volodymyr Hnatiuk's Scientific Views: to the Problem of the Development of European Folklore Studies. The paper deals with the problem of the development of European folklore studies of the end of the 19th – the beginning of the 20th century on the basis of the works of Ukrainian academician Volodymyr Hnatiuk, whose activity was under restrictions in the Soviet period, but now must be reconstructed for the whole panorama of the humanitarian studies of that period. The main **goal** of authors is to trace the trajectory of European folklore studies from its genesis to the late methodological concept in its connections with other fields of humanitarian knowledge such as history, sociology, linguistic, ethnology, anthropology, etc. The main attention is paid to its **methodology** in the focus of its formation, transformation and interconnections with the emergence of new scientific doctrines. Three dominant schools of folklore studies such as mythological, which was built on the basis of the Aryan theory of the Brothers Grimm; migration, in the centre of which was the theory of international contacts and migration of tales by T. Benfey; and anthropological which based on the theory of self-generation of plots or the idea of polygenesis by E. Taylor and A. Lang, are considered as fundamental while the other theories – historical, geographical – as derivative. Attention is drawn to the fact that Academician V. Hnatiuk considered it expedient to use different methodological approaches when analyzing different genres, depending on whether these genres appeared as original for the Ukrainian tradition or borrowed.

In the **conclusion** it is indicated that the analysis of the activity of V. Hnatiuk proves that he was aware of all methodological searches of his time and productively applied them in his scientific practice. While mostly scholars were aimed to consider all the existing theories as oppositional to each other, academician V. Hnatiuk tried to reconcile all achievements of his epoch and proved that all the theories are appropriate for certain folklore material and in the majority of cases could be agreed with each other. His academic activity is undoubtedly indicative for the understanding of the developing processes of the humanitarian studies in Europe. As well as scientific views and conclusions of the scholar are still valid for the contemporary folklore studies and could be considered as fruitful example of harmonization of methodologies and scientific approaches in the study of the national heritage of Europeans.

Key words: V. Hnatiuk, folklore studies, methodology, humanitarian studies, synthesis, approach, European experience.

Лановик Мар'яна Богданівна – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; <https://orcid.org/0000-0002-1261-120X>; m-z@ukr.net

Лановик Зоряна Богданівна – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; <https://orcid.org/0000-0002-3260-9887>; m-z@ukr.net